

בין מנהיגות דתית-רוחנית — לבין מנהיגות מעשית פוליטית

שתי הנהגות לצבור הדתי בישראל. אחת רוחנית ובראשה רבנים ואחת פוליטית ובעליה הם ראשי המפלגות הדתיות.

מידי פעם צפות ועולות השאלות אם שתי הנהגות אלו הם כשתי מלכויות נפרדות ואין אחת נוגעת בחברתה כמלא הנימה, או שמא מעיקרא מלכות אחת היא ומפני ירידת הדורות נתפרדה החבילה והיתה לשני ראשים?

ואם תמצי לומר ששתי מלכויות המה, מה מידת כפיפותן זו לזו? ואם אכן יש זיקה ביניהן האם משתרעת היא לכל התחומים והנושאים או מצטמצמת לנושאים הילכתיים מובהקים? דומה, שלמרות ששאלות אלו עתיקות הן, מעולם לא נתבררו ברור ממצה ומקיף. עתה עם חידוש הפולמוס סביב שאלת "מיהו יהודי" שבו הן ועלו לכותרות.

מערכת מורשה ניסתה לברר סוגיה מורכבת זו עם הרב שאול ישראלי חבר בית הדין העליון לערעורים וממנהיגי הרוחניים הבולטים של היהדות הדתית ועם ד"ר זרח ורהפטיג שהיה שר הדתות בישראל במשך עשרות שנים ומקרבניטי המפלגה הדתית לאומית. ולסכום, הבאנו ברור הלכתי מקיף וממצה בנדון, שנכתב ע"י הרב שלמה דיכובסקי רב בתל-אביב וראש המכון הגבוה לתלמוד תורה שליך אונברסיטת בר אילן.

שיחה עם הרה"ג שאול ישראלי חבר ביה"ד הגדול לערעורים

מדינה בזמננו עפ"י התורה — כיצד?

השאלה המרכזית היא האם יש דעת תורה בעניני מדינה? התשובה היא: כן. העובדא שיש בתורה גם זו שבכתב וגם זו שבע"פ, הלכות על ניהול מלחמה, על דמות מחנה צבא יהודי, על דרך הבאת עיר במצור וכו' וכו' מלמדת אותנו שאף החיים המדיניים אינם שטח ריק מבחינת התורה, שבה כאילו ניתן לעשות כישר בעיני המדינאים.

אולם יש להבחין בין שאלות בהן יש לחפש ולמצא את התשובה בהלכה. לבין שאלות שעליהן התשובה היא עפ"י דעת תורה, כלומר — עפ"י הלך המחשבה התורנית.

ונבאר את הדברים, ישנן הלכות לדוגמא, בנוגע ליחס לנכרים, בנוגע לישיבת נכרים בארץ ועוד ועוד. ברור שבשאלות אלו יש מקום לפסק הלכה גם בזמן

הזה. אולם מאידך גם ברור, שלפי התנאים של היום, יש צורך בהתעמקות במקורות בכדי לקבוע מה אומרת ההלכה עם שינוי התנאים, שאינם כפי שהיו אז. דרושה לזה גדלות בתורה, ומשא ומתן בעיון מעמיק בין תלמידי חכמים. אבל אין ספק שניתן לקבוע ולנסח בזה הלכה ברורה, לא פחות מאשר בחלקי תורה אחרים.

אולם ישנן שאלות שאותן יש ללמוד מהחלק הסיפורי שבתורה ושבתנ"ך. כלפי זה נאמר: מעשה אבות סימן לבנים. "סימן" — נאמר, כלומר סימון דרך, אבל לא משהו מוגדר בדיוקנות.

לדוגמא, מצינו במדרש שרבינו הקדוש כשהיה צריך לבא במגע עם המלכות היה לומד בפרשת "וישלח" את התנהגות יעקב אבינו בפגישתו עם עשו. מדי פעם היה לומד הפרשה מחדש! כלומר, היה מחפש את התשובה לשאלה שעמדה על הפרק, כל פעם ודאי — שאלה אחרת, והיה משתדל למצא את הרמז לסיטואציה החדשה בפרשה עתיקת היום.

בדברים אלה לא נחתכה הלכה, בדברים אלה גם לא תתכן הלכה חתוכה ופסוקה. הן כה רב-גוניים הם המקרים, ושונים מפעם לפעם הם התנאים עד שאי אפשר לקבע בזה הלכה. אולם אם הלכה אין כאן, דעת תורה שייכת כאן, וסימון דרך יתכן גם בזה. אלא שלזה לא מספיקה גדלות בתורה, כאן יש צורך גם גדלות בהנהגת הצבור, בהכרת מעמדו הרוחני של הצבור, וכן בהכרת הגורמים החיצוניים, התנאים המדיניים שאתם באים במגע. ועל כגון דא מצינו התבטאות חז"ל: ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו... עד כדי כך!

היש מקום להתחשב עם שיקול הדעת של חכמים?

גם בדברים שאין בהם הלכה ברורה, שיקול דעת חכמים הוא תורה. באותה סוגיא בגיטין שהזכרנו למעלה מחורבן הבית מובא, שכשבאה העיר במצור אמרו חכמים לבריונים: נצא ונשלים עם הרומאים. לא הסכימו. אמרו הבריונים נצא ונלחם עמם. אמרו להם רבנן: לא מסתייע הדבר להצליח. הנה לפנינו ויכוח בין חכמים לבין המכונים בלשון חכמים — בריונים. לא הובאה כל אסמכתא וכל הסבר לעמדת חכמים. אין ספק שלא על רקע הערכת הכוחות הצבאיים שעמדו זה מול זה נסב הויכוח. לא נמסרו כאן שום נתונים מבחינה זו. יתכן, שדעת חכמים גובשה על סמך הערכת המעמד הרוחני של הצבור, שלפי זה הגיעו למסקנא שלא יצליחו להחזיק מעמד. הן כך אמרו חז"ל במקום אחר שבית שני חרב על שנאת חנם. היינו, שראו את המריבות והתככים, שבין אלה שהנהיגו את הצבור, והעריכו שבתנאי מלחמה תתפורר האחדות והאויב יגבר. יתכן גם, שאף "הנו בריוני" ידעו והעריכו את המצב כמו רבנן, אלא שהיה ביניהם ויכוח על רקע הערכת המציאות המדינית שבאותה שעה. שכן יציאה לרומאים וכניעה להם, היה פירושה אבדן העצמאות, והשתלטות מוחלטת של רומי על ישראל. הבריונים בחרו במלחמה שבה יוכרע לחירות או למות. לשיטתם, אם אין חירות מדינית מוטב להכחד לגמרי. רבנן בחנו זאת מנקודת ראות מקיפה יותר. הם ידעו שהחוסן הרומאי יתמוטט מחר או מחרתיים, ומוטב איפוא לכופף את הגו לפי שעה עד יעבר זעם, וישתנו התנאים, וישונו ישראל לשלוט

שלטון מלא בארץ. אם תמצוי לומר — הרי גם לזה סימוכים באותה פרשה של יעקב ועשו. אולם רק סימוכין, והיה בזה בעיקר שיקול דעת חכמים. התוצאות מוכיחות לנו, על כל פנים, מי צדק ומי שגה...

האם יוצא מזה שבכל שאלה ציבורית או מדינית יש לעסקנים לקבל חוות דעת של הרבנים? מה נשאר איפוא לעסקנים עצמם?

מכיון, שכאמור, בשאלות הנהגה ועניני מדינה יש מקום גדול לדעת תורה ולשיקול דעת נכון, ולא שייך בזה פסק הלכה מוחלט, על כן לא שייך בזה פסק מחייב, כשם שהוא קיים במקצועות אחרים של ההלכה על כגון זה נאמר: עשה לך רב. והיינו שראוי שכל עסקן יקשור קשרים אישיים עם אישיות דגולה בתורה, שיש לו אימון בה, שיסיח עמו מזמן לזמן, שיבהיר לו מפעם לפעם את המתרחש בעולם המדיני והחברתי, ויחד — האחד מתוך הכרת החיים והתנאים, והשני מתוך עמקות תורתית יגבשו עמדה בשאלות העומדות על הפרק.

האם לא יותר טוב לקיים התייעצויות ולקבל הדרכה מגוף רבני במקום מיחידים?

נכון הדבר, שלו היתה אפשרות של הקמת גוף רבני, שהרכבתו לא תהיה מושפעת מגורמים חיצוניים, אלא מהתאמתם לתפקיד בלבד, היה זה דבר טוב. בעצם הרי היה זה מעין בבואה דבבואה של הסנהדרין, שעליהם נאמר בקשר ליציאה למלחמת רשות "ונמלכים בסנהדרין". אולם אין מי שירכיב גוף כזה לפי הקו שהוזכר. מכל מקום, גם עכשו התייעצות פרטית, ע"י קשר אישי מתמיד, היא אפשרית.

לפי האמור יוצא מכל מקום שהעסקן הדתי ידיו כבולות ואינו יכול להיות בעל זימה עצמית משלו?

אין הדבר כך בדיוק. למעשה הרי יש כאן פעולה משותפת שבה כל אחד תורם את חלקו. האחד מהידע המעשי, הערכת האפשרויות, תנאי הביצוע וכו' והשני מהידע התורני לאחר קבלת הנתונים המעשיים. למשל, השאלה האם להכנס לקואליציה נוכח אי קבלת תשובה משביעת רצון בענין "מיהו יהודי". יש בזה שיקולים מעשיים ובעיתיים כאחד. שאלה אחת היא מה יהא הריוח של הכניסה לממשלה לעומת ההפסד שבאי פתרון השאלה האמורה; שוב שאלה, שמא ע"י אי הכניסה לא תוכל להיות מורכבת ממשלה; ויש איפוא לדון על התוצאות מנקודת מבט זו, עוד צד של ספק, מבחינת ההשפעה של כניסה או אי כניסה על הציבור בשעה זו. כל אלה הן שאלות הכרוכות בהכרת התנאים המציאותיים בהם אנו חיים. וקיימת בעיא הלכתית, אם אין בהצטרפות לממשלה, שאינה מוכנה להכניס התיקון הנדרש, משום חילול השם. וכך, מה עדיף ממה, האם ההישגים האחרים המוצעים, או המשך המאבק לתיקון החוק. השאלה היא מורכבת, איפוא, ולשם מתן תשובה נכונה דרוש שיקול מתון של הגורם העסקני והרבני כאחד.

בנידון השאלה שהוזכרה של הצטרפות לממשלה, הרי היתה פניה, וגם נתקבלה תשובה מהרבנות הראשית, והנה המפד"ל לא נהגה לפי התשובה, איך להתיחס לזה?

יש להעיר כי מאחר שהרבנות הראשית היא באופן רשמי נבחרת ע"י כל הצבור, כולל המפלגות הכלליות, ממילא אינה מיועדת למתן תשובות למפלגות דתיות, במיוחד. בפניה קיימת לא הבעיא אם למפלגה הדתית זו או אחרת להצטרף לקואליציה, אלא החיוב והצורך לפעול בקרב כל שדרות הצבור והמפלגות ולתבוע את תיקון החוק.

אולם, לפלא בעיני הדיעה שנשמעה ברבים, על שמתחלה לא היה צורך לפנות לרבנות בשאלה זו שהיא פוליטית, אך מאחר שפנו וקבלו ממנה תשובה, החובה לשמוע בקולה. ממה נפשך, אם אין הרבנות מוסמכת לפסוק בזה, כי אז דעתה אינה אלא בגדר עצמה, שאינה מחייבת בהכרח, אלא מהווה צד אחד בשיקולים הכלליים. ואם הדיעה היא, שזו מוסמכת לכך, כי אז הרי גם היה הכרח לפנות אליה בשאלה. ולא זו בלבד, אלא היה זה מחובתה של הרבנות הראשית בעצמה לומר את דברה גם בלי שתשאל.

האם לעובדא שקימים בארץ ציבור חילוני ומפלגות חילוניות יש השפעה על ההלכה?

גם זוהי בעיא שצריך לחפש את פתרונה בהלכה. הנה הזכרנו את השאלה שהתעוררה לאחרונה על כניסה לקואליציה כשקיים ועומד חוק הבא לעוות את דמות העם — "מיהו יהודי". אך גם אילולא היתה שאלה זו עומדת על הפרק, עצם השתתפות בממשלה, ואפילו בכנסת, היא בעיא שהוא נושא לשמיעת דבר הלכה או דעת תורה. היש לשתף פעולה עם חילוניים, ועד איזה גבול. בפרט, משום שבמוסדות שהוזכרו וכיוצא באלו, הדברים מוכרעים עפ"י רוב דעות, וכשהרוב הוא חילוני הן קיימת אפשרות של הכרעות בניגוד לתורה. כידוע, "אגודת ישראל" כבר תקופה ארוכה אינה משתתפת בממשלה. ויש קיצוניים יותר שאינם משתתפים אף ב"כנסת". בשעתו היתה קיימת שאלה, האם ראוי ליהודי דתי להיות חבר בהסתדרות הציונית, בסוכנות, וכיו"ב. והיו הרבה מגדולי ישראל שדעתם היתה על פרישה.

אעפ"כ המחנה הציוני דתי לא הלך בדרך זו ולא נשמע לגדולים אלה?

לעומת השוללים הן היו גם גדולי ישראל שחייבו את שיתוף הפעולה. כן עמדו בראש "המזרחי" בשעתו רבנים בעלי משקל תורתי ומנהיגות רבי ערך. וכבר חויתי דעתי לעיל בכישורים הקובעים בפסיקת דרכי התנהגות בעניינים מדיניים והברותיים. יתכן גם שאילו היה קיים ועומד גוף רבני שבו היו משותפים כל גדולי ישראל, והיו נושאים ונותנים בשאלות אלה ומכריעים עפ"י רוב דעות אחרי דיון הלכתי מעמיק, היה זה מחייב, כדרך שבשעתו היה הסנהדרין דן ומכריע בשאלות מדיניות. אולם גוף כזה אינו קיים. וכבר כתב הרמב"ם בדונו על אפשרות של חידוש הסנהדרין ע"י הסכמת כל החכמים בא"י, שאל יחשבו

שקבלת הסכמה מעין זו היא דבר קל. ואם תבא הסכמה מעין זו, הרי זה עצמו הוכחה שהגאולה קרבה לבא...

לפי המצב הקיים אין הלכה ואף אין דעת תורה אחיד בשאלות אלה. ואולי ענין השגחתי הוא מן השמים, שלפי מצב האומה קיים, צריך שיהיו גוונים שונים בתוך היהדות הדתית עצמה, ותהיינה כמה דרכי התנהגות שכל אחד יביא ברכה עפ"י דרכו. ברם, לגבש ציבוריות דתית שהקו שלה הוא שבשאלות פוליטיות אין לתורה, וממילא — גם לנושאי דברה, מה לומר, דומה שאין לך עיוות דת משה וישראל למעלה הימנו.

אבל הן קיים מושג דינא דמלכותא דינא ?

כן. אבל זה גופא הלכה היא. וכדרכה של הלכה יש לזה סייגים ומיגבלות. וממילא, גם בשטח זה יש צורך בכל מקרה לשאול שאלת חכם. וכדאי להזכיר מה שענה הרשב"א (הובא בב"י סי' כ"ו מחור"מ) על מי שרצה להסתמך בענין ירושת הבעל את אשתו על הטענה שהכל יודעים שהולכים בזה לפי דיני העכו"ם. והשיב הרשב"א על זה, ודחה הטענה במלים חריפות ביותר, עיי"ש. וכבר נכתב רבות בזה באחרונים, ואף בכרכי "התורה והמדינה" יש דיונים ארוכים בענין זה. והכלל היוצא מהדברים, שהסתמכות בפסיקה על חוק הגויים, גם כשהשופטים הם שופטים יהודים, יש בזה משום עקירת התורה. התורה נותנת אמנם מקום למלך ולמלכות לקבע חוקים בעיניים מסוימים, וזה לא רק בעיני ממון כי אם גם בדיני נפשות כמבואר ברמב"ם הלכות רוצח; כן קובעת ההלכה שמלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחים בידו, שלא כמו אצל אדם אחר. אולם גם בכדי לקבוע זאת נזקק דוד המלך, כמבואר בגמ' בנידון זה, לשמע ולקבל פסק הל'. דבר דומה אנו מוצאים בנוגע לתקנות הציבור, שרשאים לקבע תקנות ו"להסיע על קיצתם". אולם גם זה מוגבל, ובמקום שיש חכם אומרת הגמרא "לאו כל כמינייהו דמתנו", כלומר שיש לחכם זכות "וטור", ואם זה לא נעשה בהסכמתו, אין כל תוקף לתקנה.

האם לא היה ראוי לפי זה לתלמידי חכמים שבדור להכנס לתוך תוכן של המפלגות הדתיות, ובהיותם מעורים בחיים המעשיים יקבעו את דרך המפלגות עפ"י התורה ?

לפי מצב התורה ודרך ההתארגנות המפלגתית כיום, יש לחשוש שבמקום להשפיע ייהפכו למושפעים, ותתבטל דעתם בהכרעה ע"י הרמת ידיים... וכבר נאמר "הטל עליהם צרכי ציבור והם כלים מאליהם", מוטב, איפוא, שתלמידי חכמים שתורתם אומנתם ישארו מחוץ למעגל החיים הפוליטיים, כשהעסקנים, ישמרו על קשרים אמיצים עם חכמים ותלמידיהם ויפעלו בהדרכתם ובהתיעצות מתמדת עמם. באופן זה, דומני, תהא תרומתם של ת"ח יותר מבורכת, ושלו' על ישראל.